

Sje och tje: de svenska ljuden som testar både tunga och penna

Berättelse

Två ljud som hör till svenskan

När man lär sig svenska brukar två ljud snabbt få ett rykte om sig att vara extra svåra: sje-ljudet och tje-ljudet. Båda räknas som konsonantljud som är ovanliga i andra språk, och just därför är de en utmaning för många som är nya i svenskan. De är knepiga på två sätt samtidigt. Dels kan de vara svåra att uttala, eftersom munnen ska forma ett ljud man kanske aldrig har använt förut. Dels kan de vara svåra att stava, eftersom samma ljud kan skrivas på flera olika sätt.

Hur ljuden låter

Sje-ljudet hör du i början av ord som sjö, skjorta och stjärna. Det är ett mjukt, nästan blåsande ljud. Tje-ljudet hittar du i ord som kyrka, tjata och kök. Skillnaden är att tje-ljudet bildas längre fram i munnen. Därför låter det lite ljusare och vassare än sje-ljudet. Ett bra första steg är att lyssna noga och försöka höra skillnaden mellan till exempel "sjö" och "kö", innan man själv försöker säga orden. Många upplever att det är lättare att höra skillnaden än att uttala den.

Sje-ljudets många stavningar

Det som gör sje-ljudet riktigt klurigt är att det kan stavas på väldigt många sätt. Enligt Institutet för språk och folkminnen (Isof) finns det ungefär ett tjugotal olika stavningar, beroende på hur man räknar. I äldre svenska ord skrivs ljudet bland annat sj (sjö), sk (skön), skj (skjorta) och stj (stjärna). I lånord från andra språk dyker ännu fler stavningar upp, till exempel sch (schimpans, dusch), ch (chef), ti (station) och ssi (mission).

Ibland hör man påståendet att det skulle finnas så många som 65 sätt att stava sje-ljudet. Den siffran kommer från radioprogrammet Språket i P1, som roade sig med att räkna in både vanliga och väldigt ovanliga stavningar. Isof själv är försiktigare och talar om ett tjugotal. Det är ett bra exempel på hur en rolig och stor siffra lätt sprids, medan en mer försiktig och korrekt siffra inte fastnar lika lätt.

Tje-ljudets regler och undantag

Tje-ljudet följer lite tydligare regler än sje-ljudet, men det har också sina undantag. Oftast skrivs ljudet helt enkelt tj, som i tjugo, tjock och tjej. Men det skrivs också k framför en mjuk (främre) vokal, alltså e, i, y, ä eller ö, som i kök. Här är bokstaven k extra viktig att förstå för den som är ny i Sverige: framför a, o, u och å låter k hårt (kan, ko, kul, kål), men framför e, i, y, ä och ö uttalas samma bokstav som ett tje-ljud (kex, kök). I några ord stavas ljudet i stället kj, som i kjol, och i andra ch, som i chili och chips. Eftersom samma bokstäver, till exempel k, kan uttalas på olika sätt i olika ord, går det inte alltid att lita på reglerna fullt ut.

Olika uttal i olika delar av landet

En sak till gör sje-ljudet speciellt: det kan låta olika beroende på var i landet man bor. I många delar av södra Sverige hörs ofta en bakre, mörkare variant av ljudet. I norra Sverige och i Finland är en främre, ljusare variant vanligare, och i mellersta Sverige används båda. Men det här är en förenkling. I verkligheten finns det stor variation mellan enskilda personer och mellan olika orter, så man ska inte tänka att alla i en viss del av landet låter likadant.

Det viktigaste är att våga

Allt det här kan låta avskräckande, men det finns goda nyheter. Du behöver inte uttala ljuden helt perfekt för att bli förstådd. Också många svenskar tycker att stavningen av sj- och tj-orden är knepig, och svenska barn får öva på den i skolan i flera år. Eftersom samma ljud kan stavas på så många sätt, och samma bokstäver kan uttalas olika, hör de här orden till det som man helt enkelt får träna och lära sig ord för ord. Att lyssna mycket, säga orden högt och våga göra fel är det som hjälper bäst på vägen.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
rykte	det som många säger om något, t.ex. att det är svårt
konsonant	ett språkljud som inte är en vokal, t.ex. s, k, t
utmaning	något svårt som man måste anstränga sig för
bildas	här: skapas; hur ljudet görs i munnen
skillnad	när två saker inte är lika
stavning	sättet att skriva ett ord med bokstäver
lånord	ett ord som kommer från ett annat språk
vokal	bokstäverna a, e, i, o, u, y, å, ä, ö
undantag	ett fall som inte följer den vanliga regeln
mönster	en regel eller ordning som ofta upprepas
förenkling	en enklare bild som inte tar med alla detaljer
variation	att något kan vara olika på olika sätt
avskräckande	något som gör att man tappar lusten eller blir rädd

Läsförståelsefrågor

1. På vilka två sätt är sje- och tje-ljudet svåra enligt texten?
 1. Svåra att uttala och svåra att stava.
 2. Svåra att höra och svåra att översätta.
 3. Svåra att skriva och svåra att räkna.
2. Vad är skillnaden mellan sje-ljudet och tje-ljudet?
 1. Tje-ljudet bildas längre fram i munnen och låter ljusare.
 2. Sje-ljudet finns bara i lånord.
 3. Det finns ingen skillnad alls.
3. Hur många sätt att stava sje-ljudet anger Isof?
 1. Exakt 65.
 2. Ungefär ett tjugotal, beroende på hur man räknar.
 3. Inget enda.
4. Var kommer siffran "65 sätt att stava sje-ljudet" ifrån?
 1. Från Isof.
 2. Från radioprogrammet Språket i P1.
 3. Från en lag.
5. Hur stavas tje-ljudet oftast framför en hård vokal (a, o, u, å)?
 1. med k
 2. med tj
 3. med sch
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Sje-ljudet kan stavas på många olika sätt.
 2. Också många svenskar tycker att stavningen är knepig.
 3. Man måste uttala ljuden perfekt för att bli förstådd.
7. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. I många delar av södra Sverige hörs ofta en mörkare variant av sje-ljudet.
 2. Svenska barn övar på de här orden i skolan.
 3. Tje-ljudet är det vanligaste ljudet i svenskan.
8. Förklara med egna ord varför man ofta måste lära sig sj- och tj-orden ord för ord.
9. Texten kallar den regionala bilden (mörkare i söder, ljusare i norr) för "en förenkling". Vad menas med det, och varför är det viktigt att skriva så?

10. Texten säger att en stor siffra som "65" sprids lättare än den försiktiga siffran "ett tjugotal". Vad tror du att texten vill att läsaren ska tänka på då?
11. Varför tror du att texten avslutar med att man inte behöver vara perfekt? Vad vill den att läsaren ska känna?
12. Förklara skillnaden mellan att höra ett ljud och att själv uttala det, så som texten beskriver det.

Diskussionsfrågor

- Finns det ljud i ditt språk som är svåra för andra att säga? Hur låter de, och hur skulle du förklara dem?
- Texten säger att man inte behöver vara perfekt för att bli förstådd. Hur viktigt tycker du att uttalet är? Var går gränsen för att någon ska förstå dig?
- Stavningen av sj- och tj-orden måste ofta läras ord för ord. Vilka knep brukar hjälpa dig att komma ihåg svår stavning?
- Varför tror du att en rolig och stor siffra (som "65 sätt") sprids lättare än en försiktig siffra? Hur kan man tänka källkritiskt kring sådana påståenden?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text om din egen väg in i svenska språkets ljud och stavning. Vad har varit svårast, vad har hjälpt dig, och vad skulle du säga till någon som precis har börjat?